

PANEVĖŽIO MOKYKLOS IKI 1940 METŲ VYTAUTAS BALIŪNAS

Panevėžys nepriklauso seniausiems Lietuvos miestams, tad ir jo švietimo istorija neturi labai gilių praeities.

Manoma, kad pirmoji Lietuvoje pradinė mokykla pradėjo veikti prie Vilniaus katedros apie 1387 m. Panevėžys pirmą kartą žinomuose istoriniuose dokumentuose paminėtas daugiau kaip po šimtmečio - 1503 m. Kada Panevėžyje pradėjo veikti pirmoji pradinė mokykla - kol kas tiksliai nežinoma. Galbūt archyvų lentynose kažkur guli mus dominantys dokumentai, tačiau dienos šviesą išvydę švietimo istorijos darbai Panevėžio pradinių mokyklų nemini net iki XVII a. pradžios.

Žinoma tiksliai A. Kulviečio atidarytos Vilniuje aukštesnės (dabar vadintume vidurinės) mokyklos įkūrimo data - 1539 m. Tuo laiku Panevėžio Senamiestyje tarp keletos medinių pirklių stovėjo taip pat medinė bažnyčia ir dar keletas pastatų. Panašią mokyklą Panevėžyje (dab. Nepriklausomybės a.) atidarė čia įsikūrę vienuoliai pijorai.

MOKYKLOS IKI 1915 METŲ

1. PRADINĖS MOKYKLOS IKI 1915 METŲ

Pirmosios pradinės mokyklos Lietuvoje, kaip ir Vakarų Europoje, buvo pradėtos kurti prie bažnyčių ir vadinosi parapijinėmis. Tokios mokyklos veikė ir Panevėžio krašte. Krekenavos mokykla žinoma nuo 1528-1533 m. (1), Naujamiesčio minima nuo 1583 m. (2).

Pradinė mokykla Panevėžyje įkurta ne anksčiau kaip 1507 m., nes tik tais metais dabartiniame Senamiestyje buvo pastatyta pirmoji bažnyčia. Vizitatorius, 1509 m. tikrinęs jos darbą, savo akte mini bažnyčią, kleboniją, neaptvertą šventorių, klebonijos pirtį, klojimą, šalia esančią turgaus aikštę, bravorą, smuklę. Taip tiksliai aprašęs prie bažnyčios esančius "objektus", vizitatorius tikrai būtų paminėjęs ir mokyklą, jei ji būtų buvusi (3).

Parapinė mokykla galbūt pradėjo veikti po 1528 m. priimto Vilniaus vyskupijos statuto, kuriame nurodyta prie bažnyčių statyti mokyklas su bendrabučiais, "kad prie kiekvienos bažnyčios būtų mokytojai vaikams mokyti, kurie nuo pat mažens diegtų vaikams ir jaunuomenei gerą mokslą, garbingus įpročius, karalikiškas pagrindines dorybes ir savo mokiniams teisingai išaiškintų šventąją evangeliją bei Povilo laiškus lygiai abiem lietuvių ir lenkų kalbomis" (4).

1601 m. bažnyčią vizitavęs Ukmergės dekanas mini mokyklą, kurioje kantorius jau mokė 7 berniukus ir 4 mergaites (13). Statistiniame Uplytės pavieto 1826 m. aprašyme randame, kad "prie kiekvienos parapijos (...) yra išlaikoma mokykla, kur paprastai kamendoriai yra direktoriai. Jie yra apmokami čia besimokančių mokinių. Įprastas mokestis yra 15 grašių per savaitę". Mokslo metai tęsdavosi nuo šv. Mykolo (rugsėjo 29 d.) iki šv. Jurgio (balandžio 23 d.). Parapinėje mokykloje buvo mokoma skaityti, skaičiuoti ir tikybos pagrindų.

Yra žinoma, kad Panevėžio parapiinėje mokykloje vienas mokytojas 1808 m. mokė 12, 1810 m. - 24, 1812 m. - 18 berniukų (8).

1727 m. Naujajame Panevėžyje (dabar Nepriklausomybės a.) įkurtai vienuolių pijorų apskrities mokyklai buvo pavesta prižiūrėti ir kai kurias Uplytės pavieto pradines mokyklas. Dokumentuose randame, kad jos visos buvo nedidelės, kad keturiuose kuruojamose pradinėse mokyklose 1804 m. tebuvo 74 mokiniai.

Parapinė mokykla galbūt veikė iki XIX a. vidurio. Po 1863 m. sukilimo caro valdžios parėdymu parapinės mokyklos Lietuvoje buvo uždarytos. Jų vietoje buvo kuriamos valdinės mokyklos su dėstoma rusų kalba. Vėliau atsirado ir privačių mokyklų.

Panaikinus baudžiavą, Panevėžyje pradėjo kurtis daugiau mokyklų.

Po 1863 m. sukilimo uždarius Panevėžio gimnaziją, jos patalpose pagal 1864 m. liepos 19 d.

nuostatus atidaryta nemaža apskrities mokykla (dabar Klaipėdos g. 3), veikusi iki 1872 metų (6). Joje dirbo net 4-5 mokytojai. Ten pat veikė ir pravoslaviška parapinė mokykla, kurioje vaikus mokė 1 mokytojas.

1872 m. šiame pastate (Klaipėdos g. 3) įsikūrė naujai atidaryta Mokytojų seminarija (7). Apskrities mokykla buvo uždaryta, o parapinė mokykla buvo perorganizuota į nemažą seminarijos bazinę mokyklą būsimų mokytojų pedagoginei praktikai atlikti. Mokinių skaičius joje svyravo tarp 60 ir 100 (1877 m. - 61, 1882 m. - 91, 1896 m. - 98, 1889 m. - 107, 1891 m. - 90). XX a. pradžioje, atidarius daugiau pradinį mokyklų, mokinių skaičius joje sumažėjo iki 40-50 (9).

1867-1869 m. dar veikė taip vadinama liaudies mokykla, kurioje dirbo tik 1 mokytojas (15).

1865 m. (10) Smėlynėje įkurta didelė Panevėžio-Piniavos pradinė mokykla. Jos išlaidymui Panevėžio ir Piniavos valsčių valstiečiai kasmet skirdavo 428 rb. (mokytojui buvo mokama 298 rb. metams ir skiriamas nemokamas butas). Šioje mokykloje mokėsi 50-100 berniukų (1872 m. - 50, 1880 m. - 82, 1885 m. - 101, 1888 m. - 107). Vienas mokytojas šioje mokykloje "vargo" su 50-90 mokinių! Panevėžio-Piniavos mokykloje veikė ir mergaičių "pamaina". Deja, mergaičių mokėsi žymiai mažiau: 1879 m. - 30, 1884 m. - 16, 1886 m. - 25. Šioje mokykloje buvo mokoma ir amato. 1887 m. amatų skyriuje mokėsi 6 berniukai (11).

Carinė vyriausybė imperijos pakraščių švietimui neskyrė nei reikiamo dėmesio, nei pakankamai lėšų, todėl visuomenės iniciatyva buvo pradėtos kurti įvairaus tipo privačios mokyklos. 1869 m. pradėjo veikti privati krikščioniška dviklasė mergaičių mokykla, kurioje viena mokytoja 1877 m. mokė 23, 1886 m. - 36, 1887 m. - 17 mokinių. Privačiame mergaičių pensione 1864 m. 9 mokytojai ir prižiūrėtojai mokė ir auklėjo 23 mergaites. Minimas dar vienas mergaičių pensionas, kuris už auklėtojos ir auklėtinių dalyvavimą anticarinėje manifestacijoje 1861 m. buvo uždarytas.

1875 m. buvo įsteigta privati dviklasė mergaičių mokykla, kurioje iki 1903 m. kasmet mokėsi apie 60-70 mokinių. Padidinus mokėstį nuo 30 rb. iki 40 rb. metams, 1904 m. mokinių skaičius joje sumažėjo (1904 m. beliko 40 auklėtinių). Tai buvo uždaro tipo mokykla, kurioje mokėsi beveik vien dvarininkų, pirklių ir valdininkų dukros (12).

XX a. pradžioje padaugėjo pradinį mokyklų. 1900 m. "gimė" net keturios mokyklos: parapinė berniukų ir parapinė mergaičių, kurių 1903 m. mokėsi po 26 mokinius (16). 1908 m. atidaryta nemaža 4 klasių miesto mokykla (nuo 1913 m. vadinama aukštesniąja pradine mokykla), kurią lankė 107 mokiniai (17).

Panevėžyje gyveno nemaža kitų tautybių gyventojų, tarp jų ir žydų. Pavyzdžiui, 1897 m. žydų buvo net 50,5 % (30). Tad buvo nemaža žydų mokyklų. 1863 m. atidaryta žydų I-ojo laipsnio mokykla (19), 1877 m. ji performuota į dviklasę mokyklą su parengiamąja klase. 1863-1877 m. 3-5 mokytojai čia dirbo su 40-60 berniukų. Vėliau mokinių skaičius padidėjo: nuo 1890 m. iki 1903 m. kasmet čia mokėsi beveik po 100 mokinių. Veikusioje žydų pradinėje mokykloje su dėstoma rusų kalba 1872-1888 m. laikotarpiu mokėsi 50-70 berniukų (20). "Panevėžio kalendoriuje" minima ir žydų mergaičių progimnazija.

Veikė ir keletas privačių žydų mokyklų. 1860 m. buvo atidaryta pirmoji žydų pradinė mokykla, kurioje įvairiu laiku mokėsi po 30-80 mergaičių (21) (1877 m. - 48, 1889 m. - 32, 1893-1903 m. beveik po 80). Literatūroje minimas ir privatus žydų mergaičių pensionas, kuriame trys mokytojai 1864 m. mokė 24, 1887 m. - 36 mergaites (23). 1903 m. atidarytoje privačioje žydų berniukų dviklasėje mokykloje mokėsi 19 berniukų (24).

Po trečiojo Lietuvos - Lenkijos valstybės padalinimo 1795 metais beveik visa Lietuva, aišku, ir Panevėžys atiteko Rusijos imperijai. Buvo pradėta rusinimo politika. Ypač ji sustiprėjo po 1863 m. sukilimo, kada net lietuviška spauda buvo uždrausta. Valdinėse mokyklose mokytojais dirbo rusai, nesuprantantys gimtosios mokinių kalbos. Mokiniai nesuprato mokytojo, kalbėjusio rusiškai. Nors Mokytojų seminarijoje, rengusioje mokytojus lietuviškai Kauno gubernijai, būsimieji mokytojai būdavo supažindinami su lietuvių kalba, bet jos neišmokdavo. Juos mokė mokytojai tos kalbos patys gerai nemokėję. Uždraudus spaudą lotyniškais rašmenimis, buvo pradėti leisti vadovėliai ir

knygos rusišku šriftu (taip vadinamos "graždankos"). Vilniaus apygardos švietimo kuratoriaus J. Kornilovo 1872 m. nurodymu, Panevėžio mokyklų direktoriui buvo atsiųsta 1300 egz. "Litovsko - žmudskij bukvar", skirtų lietuvių kalbos pamokoms. 100 egz. buvo duota mokytojų seminarijos parengiamajai klasei.

Lietuviškos mokyklos kūrėsi sunkiai. Panevėžio mokyklose, kaip ir visos Lietuvos, iki trečiojo valstybės padalinimo buvo mokoma lenkų kalba, o vėliau - rusų kalba. Nuo 1814 m. įvestas privalomas rusų k. dėstymas, o caro Nikolajaus 1831 m. balandžio 4 d. įsaku - visi dalykai turėjo būti dėstomi rusų kalba (25). Bene pirmoji Panevėžyje lietuviška pradinė mokykla, remiama draugijos, pradėjo veikti Smėlynėje buvusioje prieglaudoje 1906 metais. 1908 m. atvykęs M. Grigonis rado čia dirbančią penkiolikmetę mokytoją E. Bortkevičiūtę ir 80 mokinių. M. Grigonis išjudino lituanistinę veiklą Panevėžio mokyklose. Lietuviškų mokyklų kūrimą labai suaktyvino šv. Petro ir Povilo bažnyčios klebonas kun. J. Stakauskas, už lietuvių kalbos propagavimą vyskupo M. Paliulionio atleistas iš Žemaičių kunigų seminarijos prefekto pareigų (26). Jo iniciatyva sustiprėjo Lietuvos švietimo draugijos "Saulė" Panevėžio skyriaus veikla. 1911 m. J. Stakausko rūpesčiu buvo atidaryta "Saulės" pradžios mokykla, kurioje dirbo dvi mokytojos (27). Lietuviškoje "Saulės" draugijai priklausančioje 2 klasių mergaičių pradinėje mokykloje mokytojos Atraškevičiūtė ir Paplauskaitė 1913 m. mokė 55 mergaites. Tais pačiais metais Sodų gatvėje dvarininko Komaro nemokamai suteiktoje patalpoje veikė taip pat "Saulės" draugijos kuruojama mokykla, kurioje mokytoja Markevičiūtė mokė apie 50 berniukų ir mergaičių (29).

Nors pirmąsias žinias apie mergaičių mokymą randame XVII a. pradžioje (1601 m. kantorius mokė 7 berniukus ir 4 mergaites), tačiau mergaičių mokymui iki XIX a. vidurio buvo skiriamas mažas dėmesys. Nors XIX a. antroje pusėje besimokančių mergaičių skaičius ir padidėjo, tačiau jų mokėsi 3-4 kartus mažiau negu berniukų. Pavyzdžiui, 1880 m. Panevėžyje mokėsi apie 340 berniukų ir tik apie 80 mergaičių, 1905 m. - atitinkamai apie 670 ir 200.

2. VIDURINĖS MOKYKLOS IKI 1915 METŲ

2.1. Pijorų (apskrities) mokykla

Tikru šviesuliu Panevėžio krašte buvo vienuolių pijorų 1727 m. įkurta aukštesnė (vidurinė) mokykla, kuri, ne kartą keitusi pavadinimus ir struktūrą, sulaukė šių dienų ir dabar vadinasi J. Balčikonio gimnazija (1727-1832 m. - pijorų mokykla, 1840-1858 m. - bajorų mokykla, 1858-1864 m. gimnazija, 1882-1915 m. - realinė mokykla).

XVIII a. pradžioje Panevėžyje ir apylinkėse (Naujamiestyje, Krekenavoje ir kt.) jau veikė parapiškos mokyklos, bet aukštesnės buvo toli (Vilniuje, Kaune, Kėdainiuose, Biržuose ir kt.). Upytės pavieto bajorai pakvietė garsėjančius geru mokymu pijorų ordino vienuolius su sąlyga, kad jie įkurtų mokyklą ir mokytų vaikus. Tokia mokykla - kolegija buvo įkurta 1727 m. (31) dabartinės Nepriklausomybės aikštės šiaurinėje dalyje pastatyto medinio vienuolyno teritorijoje. Po 1790 m. gaisro, sunaikinusio medinį vienuolyną ir mokyklą, buvo pastatyti mūriniai pastatai (32), išlikę iki Antrojo pasaulinio karo. Karo metu vokiečiai pastatą sugriovė.

105 metus čia pijorai mokė Panevėžio ir Panevėžio krašto vaikus. Be religinių disciplinų, čia daug dėmesio buvo skiriama pasaulietiniams dalykams - matematikai, gamtos mokslams, geografijai, istorijai ir kt. Žemesnėse klasėse mokiniai buvo mokomi skaityti, rašyti, katekizmo, aritmetikos, lotynų ir lenkų kalbų, laiškų rašymo. Vidurinėse, taip vadinamose gramatikos, klasėse buvo skaitomi lotynų autoriai, mokoma retorikos, poetikos, senovės istorijos, teisės. Paskutinėje filosofijos, klasėje buvo mokoma logikos, fizikos, geometrijos, gamtos mokslų, etikos ir kt. Reikia pažymėti, kad ši mokykla buvo viena iš nedaugelio Lietuvos mokyklų, kurioje Lietuvos istorija buvo dėstoma kaip atskiras dalykas. Buvo mokoma lenkų ir lotynų kalbomis. Be to, buvo mokomasi ir prancūzų bei vokiečių kalbų, o po 1795 m. Lietuvos įjungimo į Rusijos imperijos sudėtį - nuo 1814 m. (33) buvo pradėta dėstyti ir rusų kalba. Deja, lietuvių kalba ne tik nebuvo dėstoma - ja buvo draudžiama kalbėti mokykloje ir bendrabutyje. Po 1803 m. švietimo reformos dar labiau sustiprintas gamtos- matematikos mokslų dėstymas. Mokslas tęsėsi 6, o vėliau 7 metus.

Mokymo priemonių mokykloje buvo nedaug. 1801 metų ataskaitoje nurodomi tik 7 "įrankiai"

matematikai (35, 36).

Iš 1779 m. pijorų inventoriaus aprašo matyti, kad mokykla turėjo tuo laiku nemažą biblioteką, kurioje buvo 552 knygos lenkų, lotynų ir prancūzų kalbomis. Tarp jų - 73 religinio turinio, 27 - filosofijos, 21 - politikos, 79 - istorijos, 4 - geografijos ir kt.

Vadovėliai buvo brangūs ir jų nuolat trūko. Neturtingesni mokiniai, neįstengdami jų įsigyti, daug laiko sugaišdavo jų persirašymui.

Socialinę mokinių kilmę apibūdina ši lentelė:

Kilmė	1801 m. (37)	1824 m. (38)
Bajorų	99	112
Valstiečių	-	5
Miestiečių	1	7
Valdininkų	4	-
Pirklių	1	-
Nekilmingų	11	-
Neišaiškinta kilmė	-	7
Iš viso:	116	131

Mokiniai gyveno bendrabutyje. Jame, kaip ir mokykloje, buvo griežtas režimas. 7 val. mokiniai privalėjo klausyti šv. Mišių vienuolyno bažnyčioje, 8 val. prasidėjusios pamokos tęsdavosi iki 18 val. (su 3 val. pietų pertrauka) (39). Už menkiausius nusižengimus mokiniai buvo baudžiami rykštėmis, areštu, net šalinami iš mokyklos.

Mokinių skaičius dėl įvairių priežasčių buvo nepastovus:

1782 m.	1788 m.	1801 m.	1805 m.	1816 m.	1818 m.	1821 m.	1825 m.	1829 m.
24 ⁽⁴⁰⁾	81 ⁽⁴⁰⁾	116 ⁽⁴¹⁾	106 ⁽⁴²⁾	81 ⁽⁴³⁾	175 ⁽⁴⁴⁾	144 ⁽⁴⁵⁾	136 ⁽⁴⁵⁾	73 ⁽⁴⁵⁾

1823-1824 m. per Vilniaus, Kauno, Kėdainių ir kt. mokyklas nuvilnijo anticarinio judėjimo banga, kuriai pradžia davė filomatai ir filaretai. Ji neaplenkė ir Panevėžio. Tai buvo stichinė nepasitenkinimo carine spauda judėjimo apraiška, tartum besiantinančio 1831 m. sukilimo preliudija. Mokiniai, dalyvavę šiame judėjime, buvo griežtai nubausti - nuplakti, pašalinti iš mokyklos, atiduoti į rekrūtus.

1831 m. sukilime aktyviai dalyvavo panevėžiečiai - ir mokiniai, ir mokytojai (46). Už tai carinė valdžia 1832 m. uždarė pijorų vienuolyną ir mokyklą, o pastatus pavertė kareivinėmis.

Kai kurie šios mokyklos auklėtiniai žinomi toli. Tai L. Stuoka-Gucevičius, garsus architektas, kuris mokėsi 1768-1773 m., 1819-1825 m. čia mokėsi ir pasaulinio garso tiltų statytojas, inžinierius S. Kerbedis bei kiti.

2. 2. Bajorų mokykla (1840-1858). Gimnazija (1858-1864)

Uždarius pijorų mokyklą, Panevėžys liko be vidurinės mokyklos. Pažangi Panevėžio visuomenė nerimo ir tuojau pat pradėjo rūpintis vidurinės mokyklos atidarymu. 1834 m. sausio 3 d. buvo gautas leidimas atidaryti luominę, taip vadinamą Bajorų, mokyklą (47). Deja, tokiai mokyklai nebuvo tinkamų patalpų. Buvusiame pijorų vienuolyne ir mokykloje šeimininkavo kareiviai. 1840 m. rugpjūčio 1 d. į naujai pastatytą dviaukštį pastatą (dabar Klaipėdos g. 3) iš Troškūnų buvo perkelta mokykla, carinės valdžios 1835 m. perimta iš vienuolių bernardinų. 1858 m. bajorų mokykla buvo perorganizuota į gimnaziją (48). Tai buvo pasaulietinė mokykla, kurioje nemaža dėmesio buvo skiriama tiksliesiems mokslams, kalboms. 1858 m. šios mokyklos I- VI klasėse rusų kalbai buvo skirtos 26 pamokos, prancūzų k. - 18, vokiečių k. - 17, matematikai - 23, tikybai, lenkų k. - po 12, istorijai - 13, gamtai ir geografijai - po 11, fizikai - 6 pamokos (49). Besiruošiantiems į universitetą buvo numatyta 16 papildomų lotynų k., o į valdininkus - daugiau matematikos ir rusų k. pamokų.

1827 m. rugpjūčio 19 d. caro valdžios įstatymu buvo įteisinta luominė nelygybė priimant mokinius į aukštąsias mokyklas, gimnazijas ir joms prilygstančias mokyklas. 1837 m. gegužės 9 d. caro reskriptu į tas mokyklas buvo uždrausta priimti mokinius be bendruomenės raštiško sutikimo išleisti savo narį mokytis. Aukštas mokėstis už mokslą (1844 m. - 3 rb., 1858 - 10 rb., 1863 - 18 rb.) (50) taip pat buvo didelė kliūtis patekti į mokyklą nekilmingiems vaikams. Tačiau noras mokytis buvo toks didelis, kad į šią mokyklą patekti rasdavo būdų nemaža žemesniojo luomo mokinių. "Valymų" metu jie būdavo pašalinami. Taip, pavyzdžiui, 1849 m. buvo pašalinta 70 mokinių, neturėjusių reikiamų kilmės dokumentų.

Mokinių skaičius gimnazijoje 1849-1864 metais:

1849 m.	1854 m.	1859 m.	1861 m.	1862 m.	1863 m.	1864 m.
304 (51)	198 (52)	493 (53)	410 (53)	372 (54)	180 (54)	192 (55)

Mokinių skaičiaus sumažėjimas nuo 1863 m. paaiškinamas tuo, kad dalis vyresniųjų klasių mokinių išėjo į sukilimą, o žemesniųjų klasių mokinių tėvai, prasidėjus neramumams, į mokyklą nebeatvežė vaikų.

Dalis mokinių ir mokytojų įsijungė į 1863 m. anticarinį judėjimą: dalyvavo manifestacijose, kovojo sukilėlių gretose. Už manifestacijų organizavimą vyskupas M. Valančius turėjo gelbėti gimnazijos kapelioną A. Kareivą. Matematikos mokytojas N. Lipskis tapo sukilėlių Panevėžio apygardos viršininku (žuvo prie Biržų). Nuo pat sukilimo pradžios sukilėlių gretose kovojo mokytojas B. Selensas, 1864 m. patekęs į nelaisvę. Į Sibirą buvo ištremtas mokytojas T. Ganusovskis (54), daug buvusių mokinių, tarp jų ir poeto A. Baranausko brolis Anupras Baranauskas (56).

Dėl mokinių ir mokytojų dalyvavimo sukilime mokykla 1864 m. vėl buvo uždaryta (57).

Mokykloje tuo metu buvusi didelė biblioteka. 1859 m. jos fondus sudarė 1098 pavadinimų 2288 knygos rusų, lenkų, Vakarų Europos ir klasikinėmis kalbomis. Deja, jos buvo sunkiai prieinamos, nes "knygos skirtos ilgesniam naudojimui", ir didesnis skaitytojų skaičius "daro nuostolį pačiai bibliotekai". Uždarius gimnaziją, biblioteka atiteko šiose patalpose įsikūrusiai apskrities mokyklai, o 1872 m. tapo įkurtos Mokytojų seminarijos nuosavybe (58).

Šio laikotarpio paminėtini mokiniai: liaudies švietėjas kunigas J. Katelė, visuomenės veikėjas S. Didžiulis, poetas, dainos "Tykus buvo vakarėlis" autorius P. Rimkevičius, prof. A. Dogelis, vyskupas M. Paliulionis ir kt.

2.3. Realinė mokykla (1882-1915)

Uždarius gimnaziją, Panevėžys vėl liko be vidurinės mokyklos. Caro vyriausybė nebuvo suinteresuota atidaryti mokyklas tose vietose, kur vyko "liūdni 1863 m. įvykiai", todėl beveik 10 metų reikėjo rūpintis Panevėžio visuomenei, kad būtų leista vėl atidaryti vidurinę mokyklą. Apskrities bajorų vadovo P. Puzino iniciatyva 1881 m. rugsėjo 29 d. caras pasirašė nutarimą apie "Šešių klasių realinės mokyklos atidarymą Panevėžyje" nuo 1882 m. liepos 2 d. (59). Leidimas gautas, bet vėl iškilo patalpų problema. Buvusiose gimnazijos patalpose nuo 1872 m. jau veikė Mokytojų seminarija.

1884 m. už valstybės ir visuomenės lėšas buvo pastatyti gražūs mokyklos rūmai (dabar Respublikos g. 47, J. Balčikonio gimnazijos senasis pastatas). Mokyklos statybai dvarininkai buvo įsipareigoję nuo turimos žemės 1 ha mokėti po 10 kapeikų, o valstiečiai aukojo nuo 1 ha po 3-10 kapeikų (60). 1882-1883 m. pirmosios mokyklos klasės dirbo mecenato P. Puzino rūmuose, o nuo 1884 m. persikėlė į naujai pastatytą dviaukštį pastatą.

Apie mokyklos atidarymą "Aušra" pateikė įdomią informaciją: "Kaip ta mokintuvė buvo reikalinga pačiame beveik Lietuvos vidurkyje, nereikia nei priminti, atmenant apszvietos geismą mūsų brolių, taip sunkei tamsybėje vargstanczųjų" (61). Žinia apie naujos mokyklos atidarymą greit plačiai pasklido. Į pirmąsias dvi klases 1882 m. laikė stojamuosius egzaminus net 158 kandidatai. Priimtas tik 91 mokinys. Iki 1902 m. mokykla buvo šešiaklasė, o nuo 1902 m. atidaryta

ir septintoji klasė. Šioje mokykloje didžiausias dėmesys buvo skiriamas tiksliesiems mokslams. Materialinė bazė, lyginant su anksčiau veikusiomis mokyklomis, buvo pakankamai gera. Šešiaklasei mokyklai buvo skiriama apie 20 000 rb. per metus. Geriausiai buvo įrengtas fizikos kabinetas. Mokyklos bibliotekoje buvo apie 40 000 knygų. Deja, iki šių dienų išliko tik keletas jų, saugomų mokyklos istorijos muziejuje. Daug žuvo Pirmojo pasaulinio karo metais, o didžioji dalis bolševikinės okupacijos metu buvo išvežta kaip makulatūra.

Šioje mokykloje mokėsi tik berniukai iš Panevėžio ir jo apylinkių. Mokinių skaičius iki 1907 m. buvo apie 200, o vėliau - virš 400:

Metai	1882	1883	1886	1888	1890	1895	1900	1905	1910	1915
Mokinių sk.	91	132	305	240	198	187	219	170	405	459

Už mokslą iš pradžių reikėjo mokėti po 30 rb., o vėliau - po 50 rb. per metus. Dėl materialinių sunkumų, aukštų reikalavimų daug mokinių "nubyrėdavo" tebaigę vos kelias klases. Pavyzdžiui, iš 64 mokinių, priimtų 1886 m. į I klasę, po 6 metų baigiamojoje klasėje teliko tik 14. Išlaikyti baigiamuosius egzaminus taip pat buvo labai sudėtinga. Reikli egzaminų komisija nuolaidų nedarydavo. 1887 m. iš 16 abiturientų pavasarį atestatus gavo 12 mokinių (75 %), 1888 m. iš 16 egzaminus išlaikė tik 7 (44 %), 1892 m. iš 28 - tik 14 (50 %). Pašalintieji už mokslapinių nesumokėjimą, neišlaikiusieji egzaminų dažnai pradėdavo "neakivaizdinius" mokslus. Jie, pasitelkę į pagalbą vyresniųjų klasių mokinius, ruošdavosi egzaminams savarankiškai. Tokius vadindavo "švedais". Tokių "švedų" (62) mieste buvo nemaža.

XX a. pradžioje, nacionalinio pakilimo laikotarpiu, mokiniai pradėjo daugiau domėtis visuomeniniu-politiniu gyvenimu. Jie aktyviai dalyvavo 1905-1907 m. anticariname judėjime. 1905 m. gegužės mėn. mokiniai per mokyklos administraciją įteikė peticiją Vilniaus švietimo apygardos globėjui, kurioje reikalavo panaikinti įstojimo į vidurines mokyklas kliūtis, sumažinti mokesčių už mokslą, įvesti gimtosios kalbos (lietuvių, lenkų) dėstymą, papildyti mokyklos biblioteką lietuviškomis, lenkiškomis ir žydiškomis knygomis, leisti mokiniams lankyti mokslinio ir visuomeninio pobūdžio viešas paskaitas, o taip pat teatrus, koncertus ir kt. (63). Anticarinis judėjimas buvo nuslopintas, tačiau mokiniai pasiekė kai kurių laimėjimų:

1. Mokinių tėvai savo nuožiūra galėjo parinkti vaikams butus.
2. Vyresniųjų klasių mokiniai gavo teisę naudotis nemokykliniais knygų fondais.
3. Panaikintas draudimas mokykloje kalbėti lietuvių kalba.
4. Leista mokyklos bibliotekoje laikyti lietuviškas knygas.
5. Leista dėstyti lietuvių bei lenkų kalbas, radus tų specialybių mokytojus su aukštuoju išsilavinimu.

Po 1905-1907 m. pakilimo prasidėjo mokinių idėjinė diferenciacija. Kairesnių pažiūrų mokiniai telkėsi apie 1910 m. pasirodžiusią "Aušrinę" ir vadinosi aušrininkais, o dešinieji - apie 1911 m. pasirodžiusią "Ateitį" ir vadinosi ateitininkais. Mokiniai pradėjo burtis į nelegalias grupes, kur skaitė visuomeninę-politinę literatūrą, mokėsi gimtosios kalbos, Lietuvos istorijos, leido nelegalius laikraščius. Vienas iš stipriausių tokių laikraščių buvo B. Sruogos redaguojamas "Pavieniui menki - drauge galingi" (64).

Didelis įvykis mokyklos gyvenime buvo J. Jablonskio atvykimas. Moksleivių ir jų tėvų rūpesčiu jis laisvai samdomo mokytojo teisėmis buvo priimtas į realinę mokyklą dėstyti lietuvių kalbą (65). Dirbo jis tik 1906-1908 metais. J. Jablonskiui išvykus, lietuvių kalbą mokiniai mokėsi savarankiškai. J. Jablonskis buvo pirmasis lietuvių kalbos mokytojas šioje mokykloje nuo pat jos įkūrimo - 1727 metų.

1915 m., artėjant frontui, realinė mokykla buvo evakuota į Rusijos gilumą.

Nors lietuviai šioje mokykloje nesudarė daugumos, tačiau ji buvo svarbus mokslo ir kultūros židinys šiame Lietuvos regione. 1882-1915 m. ilgiau ar trumpiau šioje mokykloje žinių sėmėsi apie 9100 mokinių. Deja, atestatus tegavo apie 380 abiturientų. Kiti, gavę tam tikrą žinių kiekį, stojo į

kunigų seminariją, dirbo raštininkais, valdininkais, grįžę į kaimus, buvo šviesesni valstiečiai.

Nemaža šios mokyklos auklėtinių gerai žinomi Lietuvoje. Tai kalbininkas J. Balčikonis, diplomatas ir paskutinis Nepriklausomos Lietuvos užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys, režisierius, dramaturgas Borisas Dauguvietis, rašytojas Balys Sruoga, istorikas Konstantinas Jablonskis, fizikai Povilas Brazdžiūnas ir Aleksandras Lebedevas, dailininkas Kajetonas Sklėrius, gamtininkas Jurgis Elisonas, gamtininkas-geologas Česlovas Chmelevskis, žurnalistas Vincas Jonuška, chemikas Petras Juodakis, chirurgas Vladas Kuzma, teisininkas Jonas Navakas, generolai Stasys Pundzevičius ir Kazys Navakas, agronomas Jonas Paltarokas, Nepriklausomybės akto signataras kunigas Alfonsas Petruelis, miškininkas Antanas Rukuiža ir daugelis kitų.

Realinėje mokykloje tedirbo tik keletas mokytojų lietuvių. Tai jau minėtas lietuvių kalbos mokytojas Jonas Jablonskis, tikybos mokytojas kunigas Aleksandras Dambrauskas-Jakštas, Nepriklausomybės akto signataras kunigas Kazimieras Šaulys ir dar vienas kitas.

2.4. Mokytojų seminarija

Po 1863 m. sukilimo numalšinimo Lietuvoje suaktyvėjo rusinimo politika. Vietoj uždarytų katalikiškų parapiinių mokyklų, kuriose buvo mokoma ir lietuvių kalbos, buvo pradėtos kurti rusiškos valdinės mokyklos. Joms reikėjo nemaža mokytojų. Vietiniai mokytojai caro valdžiai buvo nepatikimi. Vilniaus švietimo apygardoje buvusi viena Molodečno mokytojų seminarija negalėjo paruošti reikiamo mokytojų skaičiaus. Valstybės tarybos 1872 m. birželio 27 d. nutarimu buvo atidarytos dar dvi seminarijos - Polocke ir Panevėžyje, kuriose turėjo būti mokoma "ištikimybės carui ir pravoslavų cerkvei". Į Panevėžio mokytojų seminariją buvo priimami tik pravoslavų tikybos jaunuoliai, baigę pradinę mokyklą ir sulaukę 16 metų. Kadangi seminarija rengė mokytojus Kauno gubernijai, kurios didžioji gyventojų dalis buvo lietuviai, nuo 1873 m. joje buvo pradėta dėstyti ir lietuvių kalba (66), kad mokytojai galėtų bent susikalbėti su savo būsima mokiniiais. Apie lietuvių kalbos dėstymo lygį galima spręsti iš to, kad jai buvo skiriamos tik 2-3 pamokos per savaitę. Patys lietuvių kalbos mokytojai jos gerai nemokėjo. Tik 1906-1908 metais lietuvių kalba buvo dėstoma rimtai, nes jos mokė laisvai samdomo mokytojo teisėmis dirbęs J. Jablonskis. Dirbdamas Mokytojų seminarijoje, jis sudarė lietuvių kalbos mokymo programą, kuri 1907 m. lapkričio 11 d. buvo patvirtinta Vilniaus švietimo apygardos globėjo taryboje. J. Jablonskio reiklumu ir jo lituanistine veikla seminarijos administracija nebuvo patenkinta, ir jis čia ilgai neužsibuvo. Jam išvykus, lietuvių kalbos reikalai seminarijoje vėl pablogėjo.

J. Jablonskis, dirbdamas mokytojų seminarijoje, globojo lietuvius. Juos sutelkė į vertėjų būrelį, padėjo gilinti lietuvių kalbos žinias. Iš jo buvusių mokinių paminėtini: Lietuvos geografijos vadovėlių autorius A. Vireliūnas (1887-1925), seminariją baigęs 1910 m., daugelio vadovėlių autorius J. Murka (1889-1945), mokyklą baigęs 1909 m., realistas, būsimas istorikas K. Jablonskis (1892-1960), baigęs seminariją 1909 m.

Į mokytojų seminariją lietuviams patekti buvo beveik neįmanoma. Tik 1906 m. birželio 15 d. caro nutarimu buvo leista "atskirais atvejais, sutinkamai su poreikiais, priimti į Panevėžio mokytojų seminariją ir nepravoslavus mokinius". Nors tokiems buvo numatytas 33 proc. limitas, tačiau "atskirų" atvejų ir "poreikių" buvo nedaug. Manoma, kad mokytojų seminariją baigė apie 20 lietuvių. Pavyzdžiui, 1912-1913 mokslo metais iš 123 mokinių lietuvių buvo tik 10. Kadangi pravoslavų kandidatų iš Kauno gubernijos nepakako, tai į seminariją buvo priimami atvykėliai ir iš kitų gubernijų. Iš 21 1897 m. priimtų mokinių net 15 buvo atvykę iš Minsko ir kitų aplinkinių gubernijų.

Mokytojų seminarija įsikūrė 1864 m. uždarytos gimnazijos pastate (Klaipėdos g. 3). Susidėvėjęs šiam pastatui, 1888 m. buvo pastatytas naujas dviaukštis mūrinis rūmas.

Mokinių skaičius seminarijoje ir jo bazinėje pradžios mokykloje nebuvo pastovus (67):

Metai	1878 m.	1885 m.	1889 m.	1895 m.	1900 m.	1903 m.	1905 m.
Mokinių skaičius							
seminarijoje	67	75	108	99	62	131	124
bazinėje pradinėje mokykloje	52	73	74	80	77	67	44

I-ojo pasaulinio karo metu, artėjant frontui, 1915 m. seminarija evakuavosi į Mstislavlį (68).

2.5. Marijos 4 klasių mergaičių mokykla (69)

XX a. pradžioje mergaitėms buvo atidarytos dvi aukštesnės mokyklos, kuriose galėjo mokytis jau baigusios pradinės mokyklas mergaitės. Nuo 1905 m. iki I-ojo pasaulinio karo Panevėžyje veikė taip vadinama Marijos 4 klasių mergaičių mokykla (dabar Smetonos g. 22). Joje mokėsi apie 200 mergaičių. Deja, lietuvaikių buvo labai nedaug, 1912-1913 mokslo metais iš 208 mokinių - tik 15.

2.6. Mergaičių gimnazija

1907 m. rugsėjo 23 d. (70) buvo atidaryta pirmoji Panevėžyje mergaičių gimnazija, kuri veikė taip pat iki Pirmojo pasaulinio karo. 1912-1913 mokslo metais joje mokėsi 156 mokinės, deja, lietuvaikių ir joje buvo labai maža. Minėtais mokslo metais jų buvo tik 6. Šioje gimnazijoje mokėsi ir garsi aktorė Unė Babickaitė.

MOKYKLOS 1915-1940 METAIS

Pirmojo pasaulinio karo metu, artėjant frontui, į Rusijos gilumą buvo evakuotos miesto įstaigos ir mokyklos. Kartu pasitraukė tarnautojai, nemaža dalis inteligentijos. 1915 m. liepos 27 d. Panevėžį užėmė okupacinė vokiečių kariuomenė.

Artėjo mokslo metų pradžia. Likusi mieste inteligentija pradėjo rūpintis lietuviškų mokyklų kūrimu. Aktyviausi šiame darbe buvo kunigas J. Stakauskas, vadovavęs "Saulės" draugijos Panevėžio skyriui, kunigas J. Macijauskas, mokytojas M. Grigonis, Vl. Paulauskas, studentas K. Bizauskas, M. Geigaitė-Putramentienė ir kt. Jų iniciatyva jau 1915 m. spalio 1 d. pradėjo darbą pirmoji Lietuvoje lietuviška gimnazija. Tų pat metų rudenį buvo atidarytos ir dvi pradinės mokyklos. Iniciatoriai skubėjo, kad aplenkėtų okupacinę valdžią.

1915 m. gruodžio 22 d. okupacinė valdžia išleido "Taisyklės mokykloms atgaivinti". Pagal jas mokyklas galėjo steigti tik okupacinė valdžia. Taisyklėse buvo pasakyta, kad "mokyklos privalo gaivinti tikią pakraipą, pratinti jaunimą klausytis įstatymų, gerbti vokiečių vyriausybę bei tosios ginkluotą galią". Buvo panaikintas rusų, įvestas privalomas vokiečių kalbos dėstymas.

Darbo pradžia buvo labai sunki. Trūko mokytojų. Lietuvių specialistų tebuvo vienas kitas, tad į mokyklas buvo kviečiami dirbti bent kiek prasilavinę žmonės. Šie, pradėję pedagoginį darbą, neturėjo nei reikiamo išsilavinimo, nei darbo patirties - tik daug entuziazmo ir norą dirbti atgimstančiai Lietuvai. Lietuviškų mokyklų mokytojai patys buvo baigę rusiškas mokyklas, tad buvo nemaža sunkumų su kai kurių dalykų (fizikos, chemijos, matematikos ir kt.) lietuviškais terminais. Juos teko kurti patiems.

Materialinė mokyklos bazė buvo labai bloga. Tinkamų mokykloms patalpų, išskyrus gimnazijos ir mokytojų seminarijos pastatus, mieste nebuvo. Bet ir šie, kaip ir daugumas miesto didesnių pastatų, buvo užimti vokiečių kariuomenės. Buvusių mokyklų inventorių buvo išgrobstyta ar kareivių sunaudota kuriai. Nebuvo mokymo priemonių.

Miesto valdžia, kuri galėtų koreguoti mokyklų steigimą, kūrėsi sunkiai. Okupacijos metais buvo paskirtas miesto burmistras, tačiau jo "valdžios aparatas" buvo kuklus. Traukiantis vokiečiams, atėjo bolševikai, kurie šeimininkavo Panevėžyje nuo 1918 m. gruodžio iki 1919 m. gegužės. Tik pradėtas kurti mokyklas jie skubėjo "perorganizuoti". Buvo sudarytas švietimo liaudies komisariatas, kuris 1919 m. sausio 21 d. išleista įsakyme skelbė:

"1. Visos mokyklos pereina valdžios žinion ir jos užlaikomas.

2. (...)

3. Kadangi mokslas visai nesurištas su tikyba, mokykla atskiriama nuo bažnyčios ir tikybos mokytojai paliuosuojami" (71).

[sakymas buvo stropiai įgyvendinamas: mokyklose panaikintas tikybos dėstymas, iš klasių pašalinta religinė atributika, mokytojams ir mokiniams skaitomos paskaitos apie pasaulinę revoliuciją ir t. t.

Kadangi trūko mokytojų, tai dar vokiečių okupacijos metais buvo suorganizuoti kursai pradinių klasių mokytojams ruošti. Jie, kuruojami "Saulės" draugijos, veikė Smėlynėje.

1918 m. iš evakuacijos pradėjo grįžti mokiniai, mokytojai, tarnautojai. Į Panevėžį iš Voronežo atvažiavo ir J. Balčikonis, kuris 1918 m. buvo paskirtas gimnazijos direktoriumi. Netrukus jam teko ir Panevėžio mokytojų seminarijos atkūrimo našta.

Be pradėjusių veikti pradinių mokyklų, viena po kitos buvo atidaromos ir aukštesnės mokyklos: lietuvių gimnazijoje 1919 m. rugsėjo 1 d. paralelės klasės su dėstoma rusų k., 1919 m. vasario 7 d. - lenkų gimnazija, 1920 m. rugsėjo 6 d. - žydų gimnazija ir kt.

Vyriausybė, miesto savivaldybė kasmet skyrė vis daugiau lėšų materialinės bazės stiprinimui, naujų mokyklų statybai. 1932 m. duris atvėrė arch. V. Landsbergio-Žemkalnio projektuota Mergaičių gimnazija, 1933 m. į naujas patalpas Nevėžio g. persikėlė 4-oji pradinė mokykla, 1935 m. Ukmergės g. buvo pastatyta viena moderniausių Lietuvoje tuo metu 3-oji pradinė mokykla. Ir šiandien dar puikuojaš prieš pat bolševikmetį baigta statyti triaukštė 2-oji pradinė (dabar 19-oji vid. mokykla). 1938 m. į naujas patalpas persikėlė 1-oji pradinė mokykla. Tautinės mažumos iš visuomeninių lėšų pastatė lenkų ir žydų gimnazijų pastatus.

Nors tarybiniais metais buvo tendencingai menkinami Nepriklausomos Lietuvos laikotarpio pasiekimai švietimo srityje, reikia pasakyti, kad per tokį trumpą Nepriklausomos Lietuvos gyvavimo laikotarpį buvo labai daug padaryta.

Pradinis mokymas buvo nemokamas, tik aukštesnėse (progimnazijose, gimnazijose ir joms prilygstančiose) mokyklose už mokslą kasmet reikėdavo mokėti po 150 litų. Nuo mokesčio buvo atleidžiama 15 proc. gerai besimokančių nepasiturinčių tėvų vaikų. Kai kuriuos mokinius šelpė filantropinės draugijos ("Žiburėlis" ir kt.), kai kuriuos mokinius paremdavo tėvų komitetas, atskiri asmenys (G. Petkevičaitė-Bitė, E. Jodinskaitė ir kt.). Norintieji mokytis galėjo.

Aukštesniosios mokyklos buvo pavaldžios švietimo ministerijai. Pradinių mokyklų reikalus tvarkė 1919 m. Panevėžyje įsteigta Pradžios mokyklų inspekcija. Pirmuoju inspektoriumi buvo paskirtas Br. Adomušis. Mieste ir apskrityje padidėjus pradinių mokyklų skaičiui, apie 1922 m. buvo paskirtas antras inspektorius (J. Sideravičius), o 1931 m. - ir trečias. Kiekvienas inspektorius turėjo savo rajoną. Pirmajam priklausė Panevėžio, Piniavos, Pušaloto, Pumpėnų, Naujamiesčio, Smilgių, Šėduvos, Rozalimo valsčių pradinės mokyklos, kitiems - kitos. Inspekcija egzistavo iki 1940 metų.

1. PRADINĖS MOKYKLOS

Nors carinės Rusijos valdymo metais Panevėžyje buvo net kelios pradinės mokyklos, tačiau beraščių mieste buvo daug: pagal 1923 m. gyventojų surašymo duomenis Panevėžyje buvo 34,3 proc. beraščių (Lietuvoje šis rodiklis buvo dar didesnis - 35,15 proc.).

Rūpindamasis Lietuvos švietimo reikalais, Steigiamasis seimas dar 1920 m. priėmė Pradinių mokyklų įstatymą, kuriame buvo numatytas privalomas ketverių metų pradinis mokymas. Šio įstatymo įgyvendinimui trūko mokytojų, mokyklų, reikėjo kurti materialinę bazę. Apie sunkią mokyklų padėtį galima spręsti iš Panevėžio mokyklų inspektoriumi 1-osios pradinės mokyklos vedėjo siųsto rašto (1933 m.): "Pranešu, kad mano vadovaujamoje mokykloje dėl vietų stokos nepriimta 56 mokiniai (daugiausia pirmamečių), dar atėjo 23 pernykščiai mokiniai, kurių priimti negaliu, nes jau mokykloje patalpų nėra". Valstybės rūpesčiu padėtis gerėjo. Kaip jau minėta, vien Panevėžyje buvo pastatytos net kelios modernios mokyklos. 1933 m. buvo pradėtos steigti 6-ių klasių pradinės mokyklos, o jau 1936 m. pradinių mokyklų įstatymas pailgino pradinį mokymą iki

6 metų.

Pradinės mokyklos parengdavo raštingus mokinius, sugebančius savo žinias pritaikyti gyvenime. Deja, realizuoti numatytų tikslų iki 1940 m. nespėta.

1935 m. vienuolikoje pradinių mokyklų mokėsi apie 1300 vaikų, o 1937 m. penkiasdešimt aštuoniose pradinėse klasėse jau 2718, 1940 m. pradžioje - 2911 mokinių.

Pirmosioms pradinėms mokykloms Nepriklausomos Lietuvos metais teko nuomoti nepritaikytas patalpas. Vėliau miestas buvo suskirstytas į kiekvienai mokyklai priklausančius rajonus. Per 20 nepriklausomos Lietuvos metų mokyklos ne kartą keitė savo adresus, pastatus, tad po daugelio dešimtmečių sunku ir benustatyti jų buvusias vietas. Pokario metais jos visos buvo uždarytos, o kai kurios peraugo į vidurines (pavyzdžiui, 5-oji vidurinė mokykla) mokyklas.

Pateikiame trumpą informaciją apie 1915-1940 m. buvusias pradines mokyklas.

1-oji pradinė mokykla. Ir šiandien tebestovi jos pastatas A. Smetonos ir Klaipėdos gatvių sankryžoje. Deja, čia jau ne mokykla. Pirmasis pastatas buvo pastatytas apie 1909 m. Iš pradžių tai buvo nedidelė 4 komplektų pradinė mokykla, vadovaujama mokytojos F. Šilgalytės. 1923 m. pastačius naują pastatą, joje tilpo jau 8 komplektai. Šioje mokykloje buvo ir komplektas su rusų dėstomąja kalba. Šiai mokyklai vadovavo mokytojas S. Janauskas (bolševikų ištremtas į Sibirą). 1938 m. pastačius naują modernią mokyklą (Danutės g. 12), mokykla persikėlė į naujus rūmus, senąsias patalpas užleisdama 8-ajai pradinei mokyklai. 1-ojoje pradinėje mokykloje, be jau minėto žymaus visuomenininko S. Janausko, dirbo skautų globėjas ir visuomenininkas P. Daukas (vėliau tremtinys), kompozitorius Vl. Paulauskas (taip pat kalintas lageriuose), rašytojas M. Lukšys ir kt.

2-oji pradinė mokykla. Ji dirbo net keliuose nuomojamuose pastatuose M. Valančiaus ir Respublikos gatvėse (nė vienas pastatas neišliko), kol prieš pat bolševikinę okupaciją pagal architekto A. Gargaso projektą buvo pastatyti modernūs triaukščiai rūmai (Liepų al. 2). Naujuose rūmuose jau tilpo 10 komplektų ir apie 500 mokinių. Šios mokyklos mokytojas J. Piktžirnis ir vedėjas J. Micevičius okupacijos metu buvo ištremti į Sibirą. Pokario metais šiuose rūmuose veikė Prekybos, 4-oji vidurinė, mokykla-internatas, Sporto mokykla-internatas, dabar - 19-oji vidurinė mokykla.

3-oji pradinė mokykla. Ji kūrėsi Ukmergės g. keliuose nuomojamuose, mokyklai nepritaikytuose pastatuose. Energingo mokyklos vedėjo P. Bliumo rūpesčiu ir savivaldybės lėšomis 1935 m. buvo pastatytas vienas iš moderniausių Panevėžio krašte mokyklos pastatų. 10-yje komplektų mokėsi apie 500 mokinių. 1939 m. hitlerininkams užgrobus Klaipėdą, šiame pastate glaudėsi į Panevėžį persikėlę Klaipėdos pedagoginis institutas ir Prekybos mokykla. 1944 m. mokyklos vedėjas P. Bliumas pasitraukė į Vakarus, mokytoja E. Skučienė buvo ištremta į Sibirą. Pokario metais šiame pastate (Ukmergės g. 34) buvo pradinė, vėliau - septynmetė ir aštuonmetė mokyklos, Pionierių, Moksleivių namai. Nuo 1990 m. čia vėl dirba pradinė mokykla.

4-oji pradinė mokykla. Tai buvusi "šeimyninė" trijų komplektų pradinė mokykla, iki 1933 m. dirbusi nuomojamose patalpose Stoties g. Jai vadovavo mokytojas B. Adomulis, o mokytojomis čia dirbo dvi jo dukterys. Pastačius dviaukštį medinį pastatą Nevežio g. 38, mokykla į jį persikėlė 1933 m. Jos vadovu buvo paskirtas mokytojas J. Švagždys. Pirmosios bolševikinės okupacijos metu į Sibirą buvo ištremti mokytojai E. Sirusienė-Adomulytė ir V. Lukšys. Pokario metais čia buvo pradinė mokykla, Vaikų ekskursinė stotis. Dabar 2-oji policijos nuovada.

5-oji pradinė mokykla. Nepriklausomos Lietuvos metais ji dirbo dar 1911 m. pastatytoje mokykloje Senamiesčio g. 73 (pastatas nugriautas rekonstruojant Senamiesčio g.). Šioje mokykloje tilpo tik du komplektai. Pokario metais (iki mokyklos nugriovimo) čia veikė pradinė mokykla. Šios mokyklos mokytojai kompozitorius Vl. Paulauskas ir P. Katelė buvo ištremti į Sibirą.

6-oji pradinė mokykla. Ji buvo vakariniame miesto pakraštyje, Plukiuose. Didėjant mokinių skaičiui, mokykla buvo perkelta į Pušaloto gatvę. Nuomojamame pastate čia dirbo keturi komplektai. Pokario metais čia išaugo didelė mūrinė 6-oji vidurinė mokykla.

7-oji pradinė mokykla. Gegutės g. 3 dar prieš I-ąjį pasaulinį karą veikė "Saulės" draugijai

priklausanti mokykla. Nepriklausomos Lietuvos metais (iki persikėlimo į naujai pastatytus rūmus Liepų al. 2) čia buvo 7-oji pradinė mokykla. Jos vedėja Bilevičienė buvo ištremta į Sibirą.

8-oji pradinė mokykla. Iki 1938 m. ji dirbo Sodų gatvėje. 1-ajai pradinei mokyklai išsikėlus į naujas patalpas, ji persikėlė į A. Smetonos g. 2. Tais pat metais ji padidėjo iki 6 komplektų.

Kitos pradinės mokyklos. Kurį laiką veikė šv. Vincento Pauliečio prieglaudos pradinė mokykla, prižiūrima kunigo J. Tilvyčio-Žalvarnio. Joje buvo mokoma ir amatų. Veikė dvi žydų pradinės mokyklos. Lenkų pradinė mokykla, išlaikoma "Oswiat" draugijos, kurį laiką dirbo T. Moigio gatvėje. Pastačius lenkų gimnazijos pastatą, jame tilpo ir pradinė mokykla. Iki 1930 m. veikė atskira rusų pradinė mokykla. Tais metais ji buvo prijungta prie 1-osios pradinės mokyklos kaip rusų kompleksas.

2. AUKŠTESNĖS MOKYKLOS

(gimnazijos, vidurinės mokyklos, progimnazijos ir joms prilygstančios)

Iki 1915 m. Panevėžyje buvo realinė mokykla, kurioje mokėsi tik berniukai, o mergaitės, baigusios pradinės mokyklas, mokėsi taip vadinamoje Marijos mokykloje ir Mergaičių gimnazijoje. Nepriklausomos Lietuvos metais vidurinių mokyklų Panevėžyje padaugėjo. 1928 metais aukštesnėse mokyklose mokėsi:

1. Gimnazijoje (su berniukų ir mergaičių kl.)	798 mok.
2. Mokytojų seminarijoje	- 214 mok.
3. Vidurinėje stalių amatų mokykloje	- 44 mok.
4. Mergaičių amatų ruošos mokykloje	- 85 mok.
5. Lenkų gimnazijoje	- 346 mok.
6. Žydų (valdžios) gimnazijoje	- 351 mok.
7. Žydų "Javnės" progimnazijoje	- 109 mok.
8. Žydų vidurinėje (ne valdžios)	- 90 mok.
9. Lenkų mokytojų kursuose	25 mok.

2.1. Valdžios gimnazija (dabar J. Balčikonio gimnazija)

1915 m. liepos 27 d. Panevėžio gatvėse pasirodė kaizerinės armijos kareiviai. Prasidėjo vokiečių okupacija. "Saulės" draugijos ir jos kuratoriaus kunigo J. Stakausko bei kitų inteligentų rūpesčiu skubiai buvo telkiamas naujas pedagogų kolektyvas, ieškoma patalpų gimnazijai. Mat realinės mokyklos patalpas buvo užėmusi kariuomenė ir įkūrusi karo ligoninę. Okupacinė valdžia visai trukdė mokyklos atidarymui ir veiklai. Vėliau Ober Osto administracija savo ataskaitose rašė: "Kai tik rusai paliko kraštą, gyventojai suskato kurti mokyklas" (72). 1915 m. spalio 1 d. (73) pradėjo veikti pirmoji Lietuvoje okupacijos metais atidaryta lietuviška gimnazija, remiama ir išlaikoma "Saulės" draugijos. Jai teko kurtis net keliose vietose: A. Smetonos g., Ramygalos g. (dab. gaisrinės vietoje), Sodų g. Tik 1918 m. vokiečiai evakuavo karo ligoninę, palikdami spygliuota viela apraizgytą teritoriją, išdaužytus mokyklos langus, krūvas šiukšlių, o mokyklos sode - kareivių kapines.

Ilgą laiką mokykla buvo kelialypė. Nuo 1915 m. spalio 1 d. iki 1932 m. rudens buvo atskiros berniukų ir mergaičių klasės. 1919 m. rugsėjo 1 d. dar buvo atidarytos klasės su dėstoma rusų kalba. Tėvų komiteto išlaikomos jos gyvavo iki 1929 m. pavasario. Jose mokėsi dalis grįžusių iš evakuacijos lietuvių, o didžiąją dalį sudarė iš Rusijos po revoliucijos į Lietuvą emigravę mokiniai.

Gimnazijai vadovavo vienas direktorius, o berniukų, mergaičių ir paralelėms klasėms buvo renkami direktoriaus pavaduotojai, tuo laiku vadinami inspektorais, kurie tvarkė šių klasių reikalus.

1923 m., pradėjus palaipsniui uždaryti rusiškas klases, buvo atidarytos miesto savivaldybės išlaikomos taip vadinamos paralelės klasės, veikusios iki 1927 m. pavasario. 1932 m., pastačius Mergaičių gimnazijos naujus rūmus, mergaitės išsikėlė, ir pradėjo veikti mieste antra lietuviška gimnazija. Nuo 1932 m. iki 1940 m. rudens likusioje gimnazijoje mokėsi tik berniukai, tad ji ir buvo vadinama Valstybine berniukų gimnazija.

Sunki buvo gimnazijos darbo pradžia. Nebuvo reikiamo inventoriaus, vadovėlių. Darbą

sutrikdė bolševikmetis. Ginti Lietuvos laisvės nuo bolševikų ir nuo įsiveržusių lenkų savanoriais išėjo nemaža vyresnių klasių mokinių. Tik apie 1921 m. prasidėjo normalesnis darbas.

Gimnazijoje susibūrė pajėgus mokytojų kolektyvas. Didelė dalis mokytojų buvo aukštos kultūros ir erudicijos asmenybės. Jie su meile ir atsidavimu mokė jaunąją kartą. Leškojimas naujo, pažangaus buvo būdingas pedagogų kolektyvo bruožas. Mokytojai rūpinosi dėstymo metodikos, savišvietos klausimais, bendradarbiavo spaudoje, rašė vadovėlius ir kt. Buvę mokiniai geru žodžiu mini universitetinio lygio J. Lindės-Dobilo literatūros, istoriko J. Yčo, fiziko K. Šakenio pamokas, lotynisto Sokolovo reiklumą, muziko M. Karkos uždegantį nuoširdumą. Mokiniais imponavo tai, kad jų mokytojai - rašytojai (G. Petkevičaitė-Bitė, M. Grigonis, J. Lindė-Dobilas), vadovėlių autoriai (K. Bizauskas, K. Šakenis, J. Elisonas, K. Kliuksinas, P. Būtėnas, P. Giedravičius, J. Baronas), kompozitoriai (V. Paulauskas, M. Karka), dailininkai (J. Zikaras, P. Puzinas, V. Kairiūkštis, J. Kaminskas). Mokiniai būrėsi į visuomenines ir politines organizacijas, draugijas. Ypač aktyviai 1918-1919 m. veikė aušrininkai ir ateitininkai. Aušrininkams vadovavo kairiųjų pažiūrų gimnazistas K. Sitavičius, 1919 m. tapęs miesto švietimo komisaru. Ateitininkams paramą teikė jaunas ir energingas lietuvių k. mokytojas K. Bizauskas. 1930 m. rugpjūčio 30 d. švietimo ministro įsakymu politinio pobūdžio mokinių organizacijų veikla mokyklose buvo uždrausta. Ateitininkai savo veiklą tęsė nelegaliai. Jų susirinkimai vykdavo Katedros katakombinėje salėje. Juos rėmė vyskupas K. Paltarokas, jaunimo direktorius kunigas A. Lipnickas-Lipniūnas. Už nelegalią veiklą aktyviausi ateitininkai buvo nubausti - vieniems sumažintas elgesio pažymys, o J. Paliukas ir A. Lukoševičius 1932 m. pavasarį buvo pašalinti iš gimnazijos (vėliau abu tapo kunigais).

Mokykloje legaliai galėjo veikti tik skautai. Šios tarptautinės organizacijos pradininkas Panevėžyje buvo gimnazijos gimnastikos mokytojas kapitonas V. Rozmanas, 1920 m. rugsėjo 15 d. gimnazijoje įkūręs pirmąją skautų draugovę, pavadintą Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio vardu. Gruodžio mėnesį mergaičių klasių mokinės susibūrė į Lietuvos kunigaikštienės Birutės vardo draugovę. Jos draugininke tapo E. Hakaitė. Paralelių klasių mergaitės įkūrė Mirgos draugovę. Mokytojų seminarijos moksleiviai susibūrė į Vaidoto ir Rūtos draugoves. Energingo Kęstučio draugovės draugininko J. Kuprionio iniciatyva 1924 m. kovo 29 d. visos draugovės buvo sujungtos į stambesnę vienetą - tuntą. Pirmuoju tuntininku buvo išrinktas J. Kuprionis (vėliau tapęs garsiu miškininku). Skautų padaliniai veikė ir pradžios mokyklose. Jaunieji skautai vadinosi vilkiukais ir paukštytėmis. Ypač aktyvūs buvo jūrų skautai, vadovaujami gimnazisto B. Michelevičiaus. Skautų globėjais buvo pedagogai M. Grigonis, J. Lindė-Dobilas, J. Yčas, J. Elisonas ir kt. 1940-1941 mokslo metais skautai veikė nelegaliai. Skautai veikė Panevėžyje iki 1944 m. liepos mėnesio pradžios.

Mokyklos istorijoje garbingą vietą užima "Meno kuopa". Literatūros mylėtojai - mokiniai P. Skardžius, L. Kuodys, J. Petrulis ir kt., literatūros mokytojų M. Grigonio, G. Petkevičaitės-Bitės vadovaujami, 1922 m. gegužės 1 d. įkūrė "Meno kuopą", kurios globėju 1923-1934 m. buvo J. Lindė-Dobilas. Kuopa veikė iki 1945 metų. Kuopos literatūros mylėtojai susirinkimuose skaitydavo savo pirmuosius kūrinius, kritikai - aptardavo kūrybą, o baigiamąjį žodį tardavo kuopos globėjas J. Lindė-Dobilas. Muzikos ir dainos mylėtojams vadovavo mokytojas M. Karka, dailės - skulptorius J. Zikaras. "Meno kuopoje" pirmuosius žingsnius žengė K. Inčiūra, J. Graičiūnas, P. Babickas, J. Keliuotis, B. Bučas, A. Šapoka, J. Masilionis, R. Šaltenis, K. Žoromskis, P. Aukštikalnytė-Jokimaitienė, K. Naruševičius ir daug kitų talentingų moksleivių. Mokyklai pasisekė, kad jai vadovavo dori, savo darbui pasišventę pedagogai: M. Putramentienė-Giedraitienė (1915-1918), J. Baronas (1918), J. Balčikonis (1918-1919), J. Yčas (1920-1925), K. Šakenis (1925-1927), J. Lindė-Dobilas (1927-1934), J. Elisonas (1935-1940).

Gimnazijos baigimo atestatus gavo (74):

Metai	Berniukai	Mergaitės	Paralelės klasės rusų k.	Paralelės klasės
1916	laidos nebuvo			
1917	laidos nebuvo			
1918	laidos nebuvo			
1919	nėra žinių			
1920	10	nėra žinių	15	
1921	10	nėra žinių	16	
1922	23	nėra žinių	19	
1923	33	15	42	
1924	32	30	49	
1925	37	25	43	
1926	31	22	28	
1927	28	25	38	10
1928	22	24	17	27
1929	25	25	-	23
1930	23	27	-	17
1931	26	21		20
1932	19	23		21
1933	25	-		18
1934	22			26
1935	18			
1936	23			
1937	18			
1938	33			
1939	48			
1940	52			
Viso:	558	237	267	162

Iš viso atestatus 1915-1940 m. gavo 1224 mokiniai.

Gimnazijos indėlis į Lietuvos mokslo, kultūros lobyną tikrai didelis. Šimtai jos auklėtinių, brenę mokykloje, tapo gerais darbininkais, visuomenės, mokslo, meno veikėjais, papildė nelabai gausų Lietuvos šviesuomenės būrį. Antrojo pasaulinio karo, bolševikinių, vokiečių okupacijų metais netekome dalies savo buvusių auklėtinių, kai kurių mokytojų. Vieni pateko į lagerius Sibire, kiti buvo Vokietijos lageriuose, dar kiti pasitraukė į Vakarų. Savo žinias ir energiją dalino ir blaškė visuose pasaulio žemynuose.

Pateikiame tik keletą visiems žinomų buvusių mokinių pavardžių: poetai, rašytojai, žurnalistai - J. Graičiūnas, K. Inčiūra, H. Radauskas, J. Šukys, J. Petrusis, P. Babickas, J. Keliuotis, Br. Raila; pedagogai - J. Laužikas, L. Valkūnas; medicinos daktarai - A. Marcinkevičius, J. Lelis, S. Povilionis; kompozitorius A. Račiūnas; istorikai A. Šapoka, P. Šležas; skulptorius B. Bučas; generolai K. Navakas, S. Pundzevičius, J. Černius; diplomatas S. Bačkis; teisininkas J. Navakas; filologai Pr. Skardžius, J. Liberis, L. Jurgutytė-Baldauf; astronomas A. Juška; kunigas, Štuthof kalinys A. Lipnickas-Lipniūnas, lakūnas J. Pyragius ir daug kitų.

2. Mergaičių gimnazija

"Saulės" draugijos 1915 m. spalio 1 d. atidarytoje Panevėžio gimnazijoje buvo atskiros mergaičių klasės. Berniukų ir mergaičių klasėms vadovavo tas pats direktorius, tačiau mergaičių klases kuravo renkamas inspektorius. Nuo 1918 m. inspektore buvo M. Putramėntienė-Giedraitienė. 1932 m. pagal architekto V. Landsbergio-Žemkalnio projektą buvo pastatyti

Mergaičių gimnazijos rūmai (dabar V. Žemkalnio vidurinė mokykla, Smėlynės g. 29), į kuriuos ir persikėlė mergaičių klasės. Naudos gimnazijos direktorium buvo paskirtas žinomas gamtininkas J. Elisonas. Mirus Berniukų gimnazijos direktoriui J. Lindei-Dobilui, 1935 m. J. Elisonas buvo perkeltas į jo vietą, o Mergaičių gimnazijos direktore buvo paskirta M. Putramentienė-Giedraitienė, iki to laiko buvusi direktoriaus pavaduotoja. 1940 m. ji buvo atleista iš direktorės pareigų.

Į naujas patalpas persikėlusį Mergaičių gimnazija jau turėjo susiformavusias tradicijas. Nenutrūko ir "Meno kuopos" veikla. Į kuopos susirinkimus mergaitės pagal seną tradiciją rinkdavosi į Berniukų gimnazijos aktų salę. "Meno kuopai" po J. Lindės-Dobilo mirties kurį laiką vadovavo Mergaičių gimnazijos literatūros mokytoja S. Nėris, čia dirbusi 1934-1936 m.

Šioje gimnazijoje mokėsi mokslų daktarės V. Zaborskaitė, V. Stakionienė, mokslininkė P. Aukštikalnytė-Jokimaitienė, aktorė E. Šulgaitė-Karkienė, dailininkė B. Jacevičiūtė ir kt.

Mokytojų seminarija

Inteligentijos ir ypač J. Balčikonio rūpesčiu 1919 m. liepos 1 d. buvo atidaryta lietuviška mokytojų seminarija. Buvusiuose rusiškos mokytojų seminarijos rūmuose dar nuo vokiečių okupacijos laikų tebebuvo ligoninė, tad seminarijai teko glaustis Smetonos g. 19 (buv. Marijos g. 17). Dalimis grąžinant Mokytojų seminarijos pastatą, ji į savo patalpas Klaipėdos g. 3 persikėlė 1921-1922 m. Čia dirbo iki seminarijos uždarymo (1936 m.).

1919 m. į parengiamąją klasę buvo priimti pirmieji 29 mokiniai. Pirmoji dviejų kursų laida buvo išleista 1923 m., o po dviejų metų seminarijos baigimo dokumentus gavo ir keturių kursų pirmieji absolventai. 1923 m. prie seminarijos būsimų pedagogų praktikai atlikti buvo atidaryta bazinė pradinė mokykla.

Seminarijos indėlis ruošiant Nepriklausomai Lietuvai taip reikalingus pedagogus buvo nemažas. Seminarijos diplomus gavo:

1925 m.	1926 m.	1927 m.	1928 m.	1929 m.	1935 m.
21	19	20	25	40	29 absolventai.

Pirmaisiais darbo metais seminarijos materialinė bazė buvo labai skurdi. Persikėlus į savo patalpas Klaipėdos g. 3, buvo įkurti fizikos, chemijos, piešimo, muzikos, rankų darbų kabinetai. Iš caro laikais buvusios turtingos bibliotekos nieko neliko. 1920 m. bibliotekoje tebuvo tik 24 knygos. Kasmet papildant naujais leidiniais, 1929 m. knygų skaičius išaugo iki 2750. 1923 m. buvo atkurta dar caro laikais prie seminarijos veikusi meteorologijos stotis. Seminarijai priklausiusiame sode ir darže būsimieji mokytojai atlikdavo praktinius darbus. Seminarijos auklėtiniai buvo jaunųjų ūkininkų ratelių kūrėjai ir vadovai.

Teigiamą vaidmenį seminarijos ir Panevėžio gyvenime suvaidino kraštotyrininkai, vadovaujami mokytojų P. Būtėno ir J. Elisono.

Mokytojų seminarijoje dirbo geri pedagogai. Paminėtini direktorius J. Balčikonis, mokytojai: rašytoja B. Buivydatė-Mičiulienė, P. Būtėnas, rašytoja A. Kazanavičienė, M. Račkauskas, gamtininkas J. Elisonas, piešimo mokytojai J. Zikaras, P. Giedravičius, muzikos mokytojas M. Karka, kompozitorius Vl. Paulauskas, pedagogikos mokytojas J. Mičiulis, tikybos mokytojas A. Liepinis ir kt. Nemaža seminarijos auklėtinių žinomi toli už Panevėžio: rašytojai Vl. Baleišis, J. Ignatavičius-Ignatonis, poetas H. Radauskas, kalbininkas N. Grigas, vertėjas D. Urbas, visuomenės veikėjas P. Daukas, ilgametis švietimo viceministras K. Masiliūnas ir daugelis kitų.

Pedagoginis institutas

1939 m. hitlerininkams atplėšus nuo Lietuvos Klaipėdą, į Panevėžį buvo atkeltas Pedagoginis institutas. Jis glaudėsi 3-osios pradinės mokyklos patalpose (Ukmergės g. 34). Vėliau jis buvo iškeltas į Vilnių. Pedagoginio instituto dėstytojai ir vadovai pagyvino miesto pedagogų veiklą.

Prekybos mokykla

Į 3-osios pradinės mokyklos patalpas taip pat iš Klaipėdos buvo atkelta Prekybos mokykla. Vokiečių okupacijos metais ši mokykla dirbo uždarytos Lenkų gimnazijos patalpose Kranto g. 18.

Muzikos mokykla

1918 m. kunigo J. Stakausko, muziko Vl. Paulausko ir kitų iniciatyva buvo pradėjusi darbą ir muzikos mokykla su fortepijono, smuiko, dainavimo ir vargonų klasėmis. Deja, ji dirbo neilgai. Bolševikams užėmus Panevėžį, ji nustojo egzistavusi. 1939 m. vėl buvo bandyta atidaryti muzikos mokyklą. Iniciatoriais vėl buvo tas pats Vl. Paulauskas bei M. Karka, į Panevėžį atkelto Pedagoginio instituto dėstytojai. Bet ir vėl 1940-ųjų metų bolševikinė okupacija sustabdė pradėtą darbą.

Berniukų amatų mokykla

1927 m. gegužės 24 d. Skaistakalnio dvaro patalpose buvo įkurta miesto savivaldybės išlaikoma vidurinė stalių amato mokykla, kurioje 1928-aisiais mokslo metais mokėsi 44 mokiniai, dirbo du etatiniai ir 4 neetatiniai mokytojai. Vėliau mokinių skaičius didėjo (1933 m. buvo 70 mokinių), daugėjo ir specialybių. 1939 m. buvo rengiami staliai, dailidės, metalo meistrai, elektromonteriai, nuo 1937 m. - instruktoriai amatų mokykloms. Iš Skaistakalnio mokykla buvo perkelta į buvusį išdinės pastatą (dab. Aukštesnioji technikos mokykla). Uždarius Mokytojų seminariją, jos patalpos buvo atiduotos Amatų mokyklai (Klaipėdos g. 3).

Mergaičių amatų ruošos mokykla

Nuo 1927 m. rugsėjo 1 d. pradėjo veikti Lietuvaičių švietimo draugijos mergaičių amatų mokykla, į kurią buvo priimamos mergaitės, baigusios 4 skyrius ir sulaukusios 14 metų. Per 4 mokslo metus jos įsigydavo specialybę ir gaudavo pažymėjimą, prilygstantį 4 gimnazijos klasių baigimui. 1939 m. buvo audimo, mezgimo, siuvimo, namų ruošos-kulinarijos skyriai, kuriuose mokėsi apie 100 mergaičių. Aldonos g. 4 buvo pastatyti nauji mokyklos rūmai su erdviomis klasėmis, dirbtuvėmis, sale, bendrabučiu, modernia valgykla, kurioje mokinės atlikdavo praktiką. Pokario metais čia buvo Profesinė technikos mokykla, dabar - Katalikiškoji mergaičių žemės ūkio mokykla.

Miškų technikų mokykla

1921-1927 m. Panevėžyje veikė Miškų technikų mokykla. Iš pradžių tai buvo 6 mėnesių kursai, kurie 1924 m. tapo vienmete, 1925 m. dviemete vienintele mokykla Lietuvoje, ruošusia miškų technikus. 1927 m. atidarius Alytaus aukštesniąją miškų mokyklą, Panevėžio mokykla buvo uždaryta. Šiai mokyklai vadovavo žinomas Lietuvoje miškininkas M. Konkulevičius, dirbo A. Rukuiža, geodezijos inžinierius M. Chmieliauskas ir kt. Mokykla paruošė pirmuosius Nepriklausomos Lietuvos miškų tvarkytojus.

Lenkų gimnazija

1919 m. vasario 7 d. lenkų švietimo draugijos "Oswiat" iniciatyva buvo atidaryta lenkų gimnazija, į kurią išlaikyti vėliau padėjo ir Lietuvos švietimo ministerija. Kol buvo pastatyti gimnazijos rūmai, ji glaudėsi buvusios Marijos mokyklos pastate (Smetonos g. 22) bei kituose pastatuose. Kranto g. 18 buvo pastatyti modernūs gimnazijos rūmai su sale. 1928-1929 m. joje mokėsi apie 400 mokinių, dirbo apie 20 mokytojų. Be kitų, šioje gimnazijoje mokėsi nemaža aplenkėjusių dvarininkų vaikų. Gimnazijoje buvo turtinga biblioteka, kurios fonduose 1928 m. buvo 2385 knygos.

Reikia paminėti šios mokyklos mokytoją, žymų entomologą V. Straševičių, surinkusį nuostabią pasaulio drugių kolekciją.

Lenkų mokytojų kursai

1926 m. buvo įsteigti Lenkų mokytojų kursai, kuriuose mokėsi 16, 1928 m. - 25 mokiniai. Šiuos kursus išlaikė "Pochodnios" draugija.

Žydų gimnazija

1920 m. rugsėjo 26 d. pradėjo darbą žydų gimnazija (ne valdžios), kuri, pastačius naujus rūmus, įsikūrė Elektros g. 9. Joje 1927 m. mokėsi 304, 1928 m. - 290, 1929 m. - 231 mokinys (118 berniukų ir 113 mergaičių). Vokiečių okupacijos metais gimnazija buvo uždaryta.

Nevaldžios žydų vidurinė mokykla

1925 m. vasario 1 d. buvo atidaryta Žydų švietimo draugijos išlaikoma Žydų vidurinė mokykla.

Jos I-IV klasėse 1927 m. mokėsi 78, 1928 m. - 90 berniukų ir mergaičių, dirbo 8-10 mokytojų.

Žydų mergaičių progimnazija

Religinė - visuomeninė žydų "Javnės" organizacija išlaikė žydų mergaičių progimnaziją. Ji dirbo Ramygalos g. 1900 m. Lurje pastatytame ir dovanotame mokyklai pastate. Šioje mokykloje 1928-1929 mokslo metais mokėsi 109 mergaitės.

Aukštesnioji žydų dvasininkų mokykla - Ješibotas

Savanorių a. 11 dar tebestovi pastatas, kuriame iki Antrojo pasaulinio karo buvo Aukštesnioji žydų dvasininkų (rabinų) mokykla - Ješibotas. Ši mokykla buvo žinoma Lietuvoje. Deja, dabar Panevėžyje mažai kas ją pamena. Tuo tarpu Izraelyje veikia analogiška mokykla, vadinama Panevėžio Ješibotu.

Kitos mokyklos

Įvairiu laiku Panevėžyje veikė suaugusiųjų kursai, liaudies universitetai ir kitos mokyklos suaugusiems.

Prie sinagogų veikė religinės žydų mokyklos - chederiai.

Dėl nepalankių istorinių aplinkybių Panevėžio, kaip ir visos Lietuvos, mokyklos nebuvo lietuvių kalbos, lietuviybės palaikymo centrai. Iki Lietuvos įjungimo į Rusijos imperijos sudėtį mokyklose buvo mokoma lenkų, vėliau (po 1795 m.) - rusų kalbomis. Seniausioje vidurinėje mokykloje nuo jos įkūrimo 1727 m. pirmasis pradėjo mokyti gimtosios lietuvių kalbos Jonas Jablonskis tik 1906 metais. Panaši padėtis buvo ir pradinėse mokyklose. Ir reikia tik stebėtis mūsų senelių ir prosenelių gebėjimu išlaikyti savo gimtąją kalbą ir tautinę dvasią tautos ir kalbos niekinimo ir žeminimo sąlygomis. Tokioje nepalankioje aplinkoje augo ir brendo Lietuvos Nepriklausomybės kūrėjai ir kovotojai už Tėvynės laisvę. Trumpas buvo ir Nepriklausomos Lietuvos tautos dvidešimtmetis, per tą laiką naujosios lietuviškos mokyklos spėjo išauginti naują kartą žmonių, sugebėjusių nepasiduoti jėgoms, nuo 1940 metų slopinusioms net menkiausią tautiškumo pasireiškimą.

Istorija, kokia ji bebūtų, - mūsų tautos istorija. Reikia ją žinoti ir iš jos mokytis.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai. V., 1983. P. 28.
2. Ten pat
3. V. K. P. Panevėžio bažnyčios. P., 1936. P. 7.
4. Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. T. 1. V., 1955. P. 165.
5. LVIA. F. 567. Ap. 2. B. 82. 1.69-70.
6. Памятная книжка Ковенской губернии. 1905 г.
7. Mičiulis J. Panevėžio mokytojų seminarija prieš karą ir dabar. P., 1929. P. 8.
8. Atheneum Wilenskie. 1939. P. 176-177.
9. Памятная книжка Ковенской губернии. 1874-1905./Далее - ПККГ/.
10. Памятная книжка Виленского учебного округа./Далее - ПКВУО/.
11. ПККГ. 1877 - 1888.
12. ПККГ. 1905.
13. Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. T. 4. Čikaga, 1984. P. 54.
14. ПККГ. 1867, 1872.
15. ПККГ. 1867, 1869.
16. Balčikonis J. Panevėžio mokyklos prieš 40 metų // Panevėžio apygardos balsas. 1942. Spal. 17. Nr. 40.
17. ПККГ. 1905.
18. Panevėžio kalendorius. 1913. P. 25.
19. ПКВУО. 1874; ПККГ. 1862 - 1873.
20. ПККГ. 1872 - 1889.
21. ПККГ. 1879 - 1889.

22. ПКВУО. 1904.
23. ПККГ. 1888.
24. ПККГ. 1905.
25. Maksimaitienė O. Švietimas Panevėžyje feodalizmo ir kapitalizmo laikotarpiu // Kai kurie Lietuvos TSR pedagoginės minties ir švietimo istorijos klausimai. Pranešimų tezės. V., 1965.
26. Lietuvių enciklopedija. Čikaga, T. 28. P. 409.
27. Panevėžys. Čikaga, 1963, P. 92.
28. Panevėžio kalendorius, 1914.
29. Ten pat
30. Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. T. 8. P. 442.
31. Lietuvos mokyklos istorijos apybraiža // Tarybinis mokytojas. 1968. 7 straipsnis.
32. V. K. P. Panevėžio bažnyčios. P., 1936. P. 14.
33. Maksimaitienė O. Švietimas Panevėžyje feodalizmo ir kapitalizmo laikotarpiu (Žr. Nr. 25). P. 30.
34. Maksimaitienė O. Panevėžio pijorų mokykla (1727-1832) // LTSR MA darbai. A serija. T. 2 (36). 1971. P. 139.
35. Ten pat P. 142.
36. Ten pat P. 139.
37. Vilniaus universiteto mokslinė biblioteka. F. 2-KC. B. 563.
38. Сборник материалов для истории просвещения в России /1783-1803/. С. Петербург. 1893.
39. Mičiulis J. Panevėžio mokytojų seminarija prieš karą ir dabar. P., 1929. P. 3.
40. Lietuvos mokyklos istorijos apybraiža // Tarybinis mokytojas. 1968. 14 straipsnis.
41. Сборник материалов для истории просвещения в России /1783-1803/. СПб 1893. P. 249 - 250
42. Lukšienė M. Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmoje pusėje. K., 1970. P. 116.
43. Vilniaus universiteto mokslinė biblioteka. F. 2-KC. B. 256 (iš Vilniaus švietimo apygardos metinės atask.).
44. Сборник материалов для истории просвещения в России /1783-1803/. СПб. 1893. P. 249 - 250
45. Lukšienė M. (Žiūr. Nr. 42). P. 116.
46. LVIA. F. 567. Ap. 2. B. 1257 /Дело по поводу неприличных надписей в Поневежском уездном училище в 1824 году/.
47. ПККГ. 1905.
48. Материалы для географии и статистики России. Ковенская губерния. Сост. Афанасьев. СПб. 1861.
49. LVIA. F. 567. Ap. 3. 13. 616.
50. Wilenskij vestnik. 1863. Nr. 2.
51. LVIA. F. 567. Ap. 2. B. 6144. P. 451-508.
52. Panevėžys. Čikaga, 1963. P. 113.
53. Lukšienė M. (žr. Nr. 42). P. 272.
54. Maksimaitienė O. Mokytojai ir mokiniai 1863-1864 m. sukilimo Lietuvoje dalyviai // Tarybinė mokykla. 1964. Nr. 4. P. 41.
55. Lukšienė M. (Žr. Nr. 42). P. 430.
56. Šaltenis R. A. Vienuolio gyvenimo pėdsakais. V., 1982.
57. Burkevičius V. Iš mūsų mokyklų praeities. P. 44.
58. Mičiulis J. (žr. 39). P. 8.
59. Циркуляр по Виленскому учебному округу. 1884. № 1.
60. Kozakevičius J. Kronika. T. 2. P. 13. (VU biblioteka).
61. Auszra. 1885. Nr. 2/3. P. 59.

62. Balčikonis J. Panevėžio mokyklos prieš 40 metų // Panevėžio apygardos balsas. 1942. Spal. 24. Nr. 4.
63. Kopija Panevėžio kraštotyros muziejuje.
64. Kopija Panevėžio J. Balčikonio gimnazijos istorijos muziejuje.
65. ПКВУО. 1907. /Список учителей/
66. Mičiulis J. (Žr. Nr. 7). P. 10.
67. ПККГ. 1872 - 1913.
68. Mokytojo J. Chloravičiaus prisiminimai J. Balčikonio gimnazijos istorijos muziejuje.
69. ПККГ ir Maksimaitienė O. (Žr. 25). P. 31.
70. Panevėžio kalendorius. 1913.
71. Panevėžio kraštotyros muziejaus fondai.
72. Lietuvos mokyklos istorijos apybraiža // Tarybinis mokytojas. 1968. 53 straipsnis.
73. Giedraitienės M. prisiminimai, saugomi Panevėžio J. Balčikonio gimnazijos istorijos muziejuje.
74. Panevėžio valstybinės berniukų gimnazijos mokytojų tarybos protokolai. 1920-1940.
75. Baliūnas V. Panevėžio J. Balčikonio gimnazijos istorija (rankraštis).
76. Švietimo darbas. Kaunas. 1925-1930.